

9

LAPSEN OIKEUDET JA ILMASTOKRIISI

Lapsen oikeuksien sopimuksen artiklat

Lasta koskevissa päätöksissä on aina ensisijaisesti harkittava lapsen etu. § 3

Jokaisella lapsella on oikeus elämään. Valtion on taattava mahdollisimman hyvät edellytykset lapsen henkiinjäämiselle ja kehitykselle. § 6

Koulutuksen tulee pyrkiä kehittämään lapsen kasvuäyteen mittaansa. Koulutuksen tulee edistää ihmisoikeuksien, lapsen vanhempien sekä oman ja muiden kulttuurien kunnioittamista. § 29

Ilmastonmuutos uhkaa lapsen oikeuksia

Ilmastonmuutos – ilmaston lämpeneminen ihmisen toiminnan seurauksena – on valtava globaali kriisi, joka vaikuttaa tavalla tai toisella kaikkiin maailman ihmisiin. Ilmastonmuutos on myös ihmisoikeuskysymys ja uhka lapsen oikeuksien toteutumiselle.

Ilmastonmuutos vaikuttaa eri tavoin ihmisiin ympäri maailman. Äärimmäiset sääolosuhteet lisääntyvät, mikä yhtäällä tarkoittaa lisääntyvää kuivuutta ja toisaalla taas yhä tiheämmin esiintyviä hirmumyrskyjä, rankkasateita ja tulvia. Vaikutukset iskevät köyhissä oloissa eläviin ihmisiin usein kaikkein voimakkaimmin, sillä heillä on huonoimmat mahdollisuudet suojautua niiltä.

Voimme edelleen hillitä ilmastonmuutosta. Sillä on väliä, kuinka paljon ja millä tavoin toimimme. Jotta maapallo pystytään säilyttämään elinkelpoisena ja välttämään yli 1,5 asteen globaalin lämpötilan nousun seurauksilta, kaikissa toimissa tulee ottaa huomioon ilmastokestävyys.

Ilmastonmuutosta ei voi enää täysin pysäyttää, ja jo nykyinen lämpeneminen muuttaa elinympäristöjä sekä vaikeuttaa erityisesti haavoittuvimmassa asemassa olevien ihmisten elämää. Tarvitaan pikaisesti sopeutumistoimia, jotta ihmiset pystyvät varautumaan muutoksiin ja ottamaan muutokset paremmin vastaan. Tarvitsemme teknisiä ratkaisuja ja infrastruktuurin kehittämistä. Paikallistason tietoa luonnonvarojen kestävästä käytöstä ja hallinnasta sekä riskien minimoimisesta tulee hyödyntää ilmastonmuutokseen sopeutumisessa.

Ilmastonmuutos uhkaa lapsen oikeuksien toteutumista, kuten oikeutta turvalliseen kasvu- ja elinympäristöön. Ilmastonmuutos vaikuttaa globaalisti voimakkaimmin kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien lasten oikeuksiin. Kun maanviljely vaikeutuu ja ruoka sekä tulot vähentyvät arvaamattomien sääolojen seurauksena, on uhkana aliravitsemus, josta lapset kärsivät ensimmäisinä. Aliravitsemus vaarantaa lasten kasvun ja kehityksen ja voi myös olla heille kohtalokasta. Ilmaston lämpeneminen lisää myös malarian ja ripulitautien esiintymistä. Ne ovat pienten lasten yleisiä kuolinsyitä.

Ilmastonmuutoksen vaikutusten seurauksena syventynyt köyhyys tai ilmastonmuutoksen aiheuttama luonnonkatastrofi voivat katkaista lapsen koulutien. Lasten riski kuolla luonnonkatastrofeissa on myös moninkertainen aikuisiin nähden. Katastrofien jättämillä traumailla voi olla pitkäaikaisia vaikutuksia lapsen henkiseen hyvinvointiin ja kehitykseen.

Alakoulussa tarvitaan ratkaisukeskeistä ilmastokasvatusta

Nykypäivän lasten täytyy tulevaisuudessa tulla toimeen ilmastonmuutoksen muokkaamassa maailmassa. Se vaatii monenlaisia eväitä, joita koulun tulisi tarjota: tietoja, käytännön taitoja sekä psyykkisiä taitoja, kuten tunnetaitoja.

Jotta voidaan rakentaa kestävä, ilmastovastuullista tulevaisuutta, tarvitaan arvoiltaan ja asenteiltaan ilmastovastuullisia kansalaisia. Siksi ilmastovastuullinen arvo- ja asennekasvatus on tärkeää aloittaa jo alakoulussa.

Lisäksi ilmastonmuutoksesta puhutaan paljon mediassa. Alakouluikäinen ei voi välttyä kuulemasta aiheesta. Se saattaa herättää monenlaisia tunteita pelosta turhautumiseen. Vaikka ilmiö onkin monisyinen, sitä on tärkeää käsitellä jo alakoulussa – ratkaisukeskeisesti, toivoa herättävällä ja toimijuuteen kannustavalla tavalla.

Polkupyörämalli havainnollistaa ilmastokasvatusta

Ilmastokasvatuksen tutkijat Sakari Tolppanen, Essi Aarnio-Linnanvuori, Hannele Cantell ja Anna Lehtonen havainnollistavat ilmastokasvatusta polkupyörämallin avulla. Ilmastokasvatus, kuten polkupyöräkin, on yksi kokonaisuus, joka vaatii kaikkia osiaan toimiakseen. Pyörät mahdollistavat liikkeen, ja ne kuvaavat ilmastonmuutokseen liittyvää tietoa ja ajattelun taitoja. Oppijan identiteetti, arvot ja maailmankuva luovat perustan ilmasto-oppimiselle. Niiden muodostamaan runkoon kiinnittyvät uudet tiedot ja taidot. Tiedot ja ajattelun taidot konkretisoituvat käytäntöön toiminnan avulla. Mallissa niitä kuvaavat ketjut ja polkimet.

Polkupyörä ei kulje ilman polkijaa. Satula, polkijan istuin, kuvaa mallissa polkijan motivaatiota ja osallisuuden kokemusta. Oppijan on tärkeää kokea, että ilmastonmuutos koskettaa häntä ja että hän pystyy siihen vaikuttamaan. Jarrut taas kuvaavat toiminnan esteitä. Ne voivat olla inhimillisiä tai rakenteellisia. Kun esteet tunnistetaan, ne on helpompi ohittaa.

Ilmastonmuutoksen herättämät tunteet vaikuttavat oppimiseen. Toivoa ja muita tunteita kuvaa lamppu, joka ohjaa etenemistä. Pelon ja ahdistuksen lietsomisen sijaan ilmastokasvatuksen tulisi herättää toivoa ja myötätuntoa. Tulevaisuuden pohtiminen ja visioiminen on keskeinen ilmastokasvatuksen osa-alue: ohjaustangolla pyörää ohjataan haluttuun suuntaan.

Kuva: Ilmastokasvatuksen polkupyörämalli (lähde: Tolppanen, S., Aarnio-Linnanvuori, E., Cantell, H. & Lehtonen, A. 2017. ”Pirullisen ongelman äärellä – kokonaisvaltaisen ilmastokasvatuksen malli.” *Kasvatus* 48 (5), 456–468.)

Luokanopen ilmasto-opas on alakoulun opettajille opetus- ja kasvatustyön tueksi tehty opasmateriaali. Oppaassa on luokanopettajille suunnattua tietoa ilmastokasvatuksesta sekä kasvattajan ja alakoululaisen tarpeisiin tietoa ilmastonmuutoksesta. Lisäksi oppaasta löytyy materiaaleja alakoulussa vuosiluokilla 1–2, 3–4 ja 5–6 toteutettavaan ilmastokasvatukseen. www.luokanopenilmasto-opas.fi

Tiesitkö, että Suomen opetusviranomaisilla on oma visio koulujen ilmastotoimista vuoteen 2025 mennessä? Opetushallitus laati vuonna 2019 Meidän planeetta, meidän vastuu – ilmastovastuun oppimisen toimenpideohjelma 1.0:n, joka sisältää vision, tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset ilmastovastuun oppimisesta. Tarkoituksena on, että ilmastovastuun oppiminen sisältyy luontevaksi osaksi koulujen ja oppilaitosten toimintaa.

9. OPPITUNTI: LAPSEN OIKEUDET JA ILMASTOKRIISI (2 X 45 MIN)

Tavoitteet:

- ★ oivaltaa luonnonympäristön hyvinvoinnin merkitys maapallon ja sen asukkaiden kannalta
- ★ ymmärtää ilmastokriisin syitä ja seurauksia
- ★ tiedostaa, miten voi itse omilla valinnoillaan ja aktiivisena kansalaisena vaikuttaa ilmastonmuutoksen hillitsemiseen
- ★ motivoitua ilmastovastuulliseen toimintaan.

Oppitunti tiivistettynä

Yhdeksännän oppitunnin teema on ilmastokriisin vaikutukset lapsen oikeuksiin. Tunnin alussa tutustutaan mielikuvaleikin avulla ilmastokriisin aiheuttamaan elinympäristön muutokseen ja ilmastopakolaisuuteen. Sen jälkeen käsitellään ilmastonmuutoksen syitä ja seurauksia ja mietitään, mitä merkitystä yksilön valinnoilla on ilmaston kannalta. Timantti-harjoituksen avulla pohditaan, miten voi itse vaikuttaa lapsen oikeuksiin ja ilmastoon aktiivisena kansalaisena. Tunnin päätteeksi käsitellään ilmastokriisin herättämiä tunteita mielipidejanan avulla.

Oppitunnin rakenne

Ilmastopakolaiset (20 min)
Mikä ilmastonmuutos? (40 min)
Aktiivisen kansalaisen timantti (20 min)
Ilmastokriisi ja minä (10 min)

Ilmastopakolaiset (20 min)

Tavoitteet:

- ★ hahmottaa elinolosuhteiden muutosten vaikutusta yhteisöjen elämään
- ★ saada käsitys pakolaisuuden mahdollisista syistä ja vaikutuksista sekä keinoista, joilla haasteita pyritään ratkaisemaan yhdessä ja oikeudenmukaisesti
- ★ kiinnittää huomiota siihen, kuinka merenpinnan nouseminen vaikuttaa matalalla sijaitseviin elinympäristöihin.

Menetelmä: mielikuvaharjoitus, opetuskeskustelu

Tarvikkeet: kolme isoa vilttiä, riittävästi tilaa vilttien asettelemiseen lattialle

Tehtävän ohjeet:

Muistuta tunnin aluksi turvallisen tilan periaatteista.

Aseta kolme vilttiä erilleen toisistaan, ja jaa oppilaat kolmeen ryhmään vilteille istumaan. Pyydä oppilaita ensin rentoutumaan. Silmätkin voi laittaa kiinni. Halutessasi voit laittaa taustalle soimaan vaikkapa meren kohinaa. Aloita sitten tarina:

Olipa kerran saarivaltio nimeltä Trio. Se koostui kolmesta pikkuisesta saaresta keskellä suurta merta. Kullakin saarella asui porukka työteliäitä ja onnellisia triolaisia. Jokaisella triolaisella perheellä oli pala maata, jota viljellä. Kalastuskin oli suosittua puuhaa.

Eräänä vuonna vanhimmat triolaiset havaitsivat, että saaret olivat kutistuneet puoleen siitä, mitä ne olivat heidän lapsuudessaan. *(Käy taittelemassa viltit puoliksi.)*

Alkoi olla hieman ahdasta. Pelloille ei riittänyt enää tarpeeksi maa-alaa, jotta kaikki triolaiset olisivat saaneet kylliksi syödäkseen. Sateetkin olivat lisääntyneet kummasti.

Kului muutama vuosi. Länsi-Trion ja Keski-Trion ympärillä vedenpinta nousi entisestään. *(Käy taittelemassa kaksi vilttiä puoliksi.)* Itä-Trion saari jäi kokonaan veden peittoon. *(Hae yksi viltti pois.)* Itätriolaiset hyppäsivät viime hetkellä veneisiin ja lähtivät soutamaan kohti Keski-Trioa. Millaisen vastaanoton he saivat? Mitä paljastui, kun Keski-Triolla asuva pääministeri alkoi selvittää, mistä ihmeestä merenpinnan nousu johtui?

Jatkuu seuraavalla sivulla ...

Pyydä oppilaita palaamaan paikoilleen jatkamaan keskustelua. Keskustelua voi johdatella seuraavilla kysymyksillä. Jos se tuntuu mielekkäältä, oppilaat voivat pulista hetken jokaisesta kysymyksestä oman ryhmänsä kesken. Sen jälkeen voit pyytää muutaman yhteenvedon ryhmäkeskusteluista.

- Miltä tuntui, kun merenpinta nousi?
- Miltä tuntui, kun joutui jättämään oman saaren?
- Miltä olisi tuntunut vastaanottaa omalle saarelle uusia asukkaita tilanteessa, jossa omat elinolosuhteet olivat huonot?
- Mitä vaikutuksia merenpinnan nousulla on saarten asukkaiden elämään (ravinnon, puhtaan veden, suojan, elintilan, työn, koulutuksen, kulttuurin jne. näkökulmasta)?
- Miten elämä olisi mahdollisimman hyvää sekä alkuperäisillä saarelaisilla että uusilla tulokkailla (ravinnon, puhtaan veden, suojan, elintilan, työn, koulutuksen, kulttuurin jne. näkökulmasta)?
- Millä keinoin voisi ratkaista tai ennaltaehkäistä sellaisia tilanteita, joiden seurauksena ihmiset joutuvat jättämään kotinsa ja elinympäristönsä? (teknologiset ja tekniset innovaatiot, rauha, kestävä elämäntapa jne.)

Muistelkaa "Uusi kotini" -dokumenttia, jonka katsoitte seitsemännellä tunnilla. Kerro, että koti voi olla vaarassa myös ilmastonmuutoksen takia. Ilmastonmuutos lisää luonnonkatastrofeja ja sään ääri-ilmiöitä, kuten tulvia, kuivuutta ja myrskyjä. Se vaikeuttaa ruoan hankintaa ja saattaa tehdä tietyt alueet kokonaan elinkelvottomiksi. Sen vuoksi lapsi voi joutua jättämään kotinsa ja lähtemään pakolaiseksi.

Kerro, että ilmastopakolaisuutta ei virallisesti ole olemassa. Virallisesti pakolaisiksi lasketaan vain ne, jotka pakenevat vainoa ja konflikteja. Todellisuudessa ilmastokriisi kuitenkin ajaa jo nyt ihmisiä kodeistaan, ja tulevaisuudessa yhä useampi joutuu pakenemaan ilmastoon liittyvistä syistä. Todennäköisesti pakolaisuuden määritelmää päivitetään tulevaisuudessa niin, että se huomioi myös ilmastopakolaisuuden.

Mikä ilmastonmuutos? (40 min)

Tavoitteet:

- ★ ymmärtää, mitä ilmastonmuutos tarkoittaa, mistä se johtuu ja mitä siitä seuraa
- ★ hahmottaa, miten yksittäisen ihmisen toimet vaikuttavat ilmastonmuutoksen hillintään
- ★ motivoitua toimimaan itse ilmastovastuullisesti.

Menetelmä: opetuskeskustelu, ryhmätyöskentely

Tarvikkeet: paperia, kyniä, värikyniä, Ilmastokriisi-diaesitys (materiaalipankista)

Tehtävän ohjeet:

- A) Jaa oppilaat 3–4 hengen ryhmiin. Pyydä jokaista ryhmää laatimaan nopeasti ajatuskartta, johon kirjataan ryhmän jäsenten ennakkokäsityksiä ilmastonmuutokseen liittyen (ks. ajatuskartta-menetelmän ohjeet s. 106). Tähän kannattaa varata enintään 5 minuuttia. Ajatuskarttoja ei tarvitse tässä vaiheessa käydä yhdessä läpi, vaan ne otetaan uudelleen esiin harjoituksen lopussa ja niitä täydennetään uusilla tiedoilla.
- B) Näytä materiaalipankista diaesitys, joka käsittelee ilmastokriisiä neljästä näkökulmasta:
- 1) Mitä tarkoittaa ilmastonmuutos?
 - 2) Millaisia seurauksia ilmastonmuutoksella on?
 - 3) Miten ilmastonmuutosta voi hillitä?
 - 4) Miten ilmastonmuutokseen voi sopeutua?
- Esittele diat 1–6 (Mitä tarkoittaa ilmastonmuutos, millaisia seurauksia ilmastonmuutoksella on, miten ilmastonmuutosta voi hillitä).
- C) Ota sitten näkyville dia 7. Jaa jokaiselle ryhmälle yksi aihe, johon liittyen he laativat ilmastoystävällisen ihmisen profiilin:
- ilmastoystävällinen asuja
 - ilmastoystävällinen liikkuja ja matkustaja
 - ilmastoystävällinen ruokailija
 - ilmastoystävällinen pukeutuja ja harrastaja
- Jos ryhmiä on enemmän kuin neljä, kaksi ryhmää voi saada saman aiheen. On kiinnostavaa vertailla, tuleeko profiileista erilaisia. Jokainen ryhmä piirtää paperille ihmishahmon ja kirjoittaa tai piirtää sen ympärille vastauksia dialla näkyvään kysymykseen. Yksi ryhmä miettii siis, millainen ilmaston ystävä on asukkaana. Toinen ryhmä pohtii, millainen hän on liikkujana ja matkustajana. Kolmas ryhmä miettii, mitä hän syö, ja neljäs ryhmä ideoi, miten hän pukeutuu ja harrastaa. Esitelkää hahmot koko luokalle.
- D) Käykää läpi diat 8–9: Miten ilmastonmuutokseen voi sopeutua. Pyydä oppilaita pohtimaan pareittain dian 10 keskustelukysymystä: Mitkä elämäntapamuutokset olisivat sinulle vaikeita ja mitkä helppoja? Voit sitten pyytää halukkaita kertomaan, mistä he keskustelivat. Muistuta, että vaikka yksittäinen ihminen voi vaikuttaa omilla valinnoillaan, suurin vastuu ilmastotoimista on kuitenkin valtioilla ja yrityksillä.
- E) Pyydä lopuksi jokaista ryhmää palaamaan ajatuskarttaansa. Tutkikaa siihen kirjattuja ennakkokäsityksiä ilmastonmuutoksesta ja täydentäkää niitä uusilla tiedoilla ja ajatuksilla.

Aktiivisen kansalaisen timantti (20 min)

Tavoitteet:

- ★ pohtia, mitä mahdollisuuksia meillä kaikilla on toimia ilmastovastuullisesti
- ★ punnita eri toimien vaikuttavuutta
- ★ rohkaistua toimimaan itse aktiivisena kansalaisena.

Menetelmä: ryhmätyöskentely, opetuskeskustelu

Tarvikkeet: timanttikortit (materiaalipankista)

Tehtävän ohjeet:

Selitä, että äskeisessä harjoituksessa puhuttiin siitä, miten ilmastonmuutoksen hillitsemiseen voi vaikuttaa omilla elämäntapa- ja kulutusvalinnoilla. Lapset ja nuoret voivat kuitenkin toimia myös monilla muilla tavoilla ilmaston hyväksi!

Jaa oppilaat 3–4 henkilön ryhmiin. Anna jokaiselle ryhmälle aktiivisen kansalaisen toimintakortit ja muutama tyhjä kortti. Jokaisessa kortissa on yksi keino, jolla voi saada aikaan muutosta yhteiskunnassa. Tyhjiin kortteihin voi kirjoittaa omia keinoja ja toimintatapoja, jos keksii sellaisia, joita korteissa ei ole mainittu.

Kukin ryhmä laittaa kortit tärkeysjärjestykseen asettamalla ne timanttikuvioon sen mukaan, miten toimivia keinot ovat. Ylimmäksi tulee vaikuttavin toimintakeino. Sen alapuolella olevalle riville laitetaan kaksi seuraavaa, keskenään yhtä vaikuttavaa, muttei ihan ylimmän veroista keinoa. Kolmannelle riville tulee kolme seuraavaksi vaikuttavinta keinoa ja neljännelle riville kaksi seuraavaa, ei niin vaikuttavaa keinoa. Alimmaksi tulee se keino, joka on vähiten vaikuttava. Harjoituksen alussa on hyvä painottaa, ettei tehtävään ole oikeita tai vääriä vastauksia. Pyydä ryhmiä miettimään perusteluita valinnoilleen.

Ryhmät asettavat valmiit timanttinsa kaikkien nähtäväksi ja perustelevat valintansa. Keskustelkaa sitten yhdessä:

- Miltä harjoitus tuntui? Oliko valitseminen vaikeaa, haastavaa, helppoa? Pääsittekö ryhmässä helposti yksimielisyyteen?
- Sopivatko nämä korteissa nimetyt vaikuttamisen keinot lapsille?
- Miettikää niitä vaikuttamisen keinoja, jotka ryhmät asettivat timantin huipulle. Ovatko ne helppoja vai vaikeita toteuttaa?
- Oletko itse käyttänyt jotain näistä vaikuttamisen keinoista? Mitä? Miten se toimi?

Jos teillä on enemmän aikaa, tarttukaa tuumasta toimeen ja tehkää konkreettinen ilmastoteko! Voitte tehdä esimerkiksi kampanjoivan julisteen, kirjoittaa mielipidekirjoituksen tai kirjeen kaupunginvaltuutetulle tai mennä puhumaan rehtorille.

Ilmastokriisi ja minä (10 min)

Tavoitteet:

- ★ käsitellä ilmastokriisin herättämiä tunteita ja ajatuksia
- ★ harjoitella oman mielipiteen ilmaisua ja perustelemista.

Menetelmä: mielipidejana

Tarvikkeet: -

Tehtävän ohjeet:

Käsitelkää tunnin päätteeksi ilmastokriisin herättämiä tunteita mielipidejanan avulla. Katso mielipidejana-menetelmän ohjeet sivulta 106.

Väittämät:

- Ilmastonmuutos pelottaa minua.
- Minua ärsyttää, että ilmastonmuutoksesta puhutaan koko ajan.
- Minua harmittaa, että aikuiset eivät tee enemmän ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi.
- Olen toiveikas, että ihmiskunta sopeutuu muuttuneeseen ilmastoon.
- Perheessämme mietitään paljon ilmastokysymyksiä.
- Minä voin omalla toiminnallani vaikuttaa ilmastonmuutoksen hidastamiseen.

Korosta lopuksi, että voimme edelleen hillitä ilmastonmuutosta. Ilmastonmuutos ei ole luonnonlaki, vaan se johtuu ihmisen toimista. Siksi me ihmiset voimme tehdä paljon sen hidastamiseksi. Sillä on väliä, kuinka paljon ja millä tavoin toimimme.